

BAŞBAKANLIK OSMANLI ARŞİVİ'NDEKİ BAZI FONLAR ve EL DOKUMACILIĞI İLE ALAKALI BELGELERE DAİR

*SOME DOCUMENTS ABOUT SOME FUNDS AND WEAVING IN THE PRIME
MINISTRY OTTOMAN ARCHIVE*

Ahmet AYTAÇ

*Uzman, Selçuk Üniversitesi Türk El Sanatları Araştırma ve Uygulama Merkezi, Konya
Specialist, Turkish Handcraft Research and Application Center, Selcuk University, Konya
aaytac@selcuk.edu.tr*

ÖZET

Türk el dokumacılığı ile alakalı günümüze kadar yapılan araştırmalar genellikle eser üzerindeki incelemeye dayalı çalışmalardır. Oysa Başbakanlık Osmanlı Arşivi'nde dokumalarla alakalı çok sayıda belge vardır. Çalışmanın makale/bildiri ile kısıtlı olmasından dolayı dokumayla alakalı belgeleri ihtiva eden 15 fon konu olarak seçilmiştir. Her fon, bir adet belge ile örneklendirilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Arşiv, Belge, Dokuma, Osmanlı.

ABSTRACT

Done researches, which is about Turkish hand-weaving, until today usually based on the work on the examined studies. However, there are many documents about weavings in the Prime Ministry Ottoman Archives. Because of limited paper/reports, 15 funds was choosen as a subject about weavings. Each fund one exemplified by the document.

Keywords: Archive, Document, Otoman, Weaving.

GİRİŞ

Arşivlerde, Osmanlı Devleti'nin kuruluşundan Kanunî Sultan Süleyman'a kadar olan dönemle ilgili çok az miktarda belge vardır. Kanunî'den itibaren yoğunluk her geçen devirde artmakta ve 1922 tarihine kadar olan dönemi kapsamaktadır. Tanzimat ile birlikte devletteki bürokratik yapının nezaretler düzeyinde oluşması neticesinde evrak üretimi arttığından bu tarihten sonraki belgelerin sayısı oldukça kabarıktır.

Türk halı ve kilimciliğini doğrudan ilgilendiren yayınlarda genelde konu, sanat tarihi ve kültürel açıdan makro düzeyde ele alınmıştır¹. Bu alanda yapılan çalışmalar genellikle yörede ya da müzede dokumaların teknik, desen, vb. yönlerden incelenmesi temeline dayalı alan çalışmalarıdır².

Osmanlı döneminde dokumacılık oldukça önemli bir sektördü ve Avrupa'nın bile bu sektöre yoğun ilgisi vardı. XVIII. yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu ile ekonomik ilişkileri olan Batı Avrupalı büyük devletlerin bir yandan kapütülasyonları kendi ülkeleri açısından daha avantajlı kılmağa çalışırken, öte yandan imparatorluğa zaman zaman gönderdikleri ticari ajanları ve konsolosları yardımıyla Osmanlı pazarlarında fiyat, kalite koşullarını izledikleri buna göre de ticari faaliyetlerini yönlendirdikleri bilinmektedir³. Ustaların, sanatçıların tezgâhı palet, düğümleri fırça gibi kullanarak düşünce heyecan, sevinç, hüznün vb. gibi duygularını estetize ederek yansıttığı, bazı mesajlar aktardığı bu halılar Anadolu ve çevresi Türk halı sanatının çeşitli dönemlerde Konya ve dışında yapılmış çok sayıda örneği bulunduğunu ortaya koymaktadır⁴. Arşivde çok fazla sayıda fon olmasına rağmen araştırmada konu, Cevdet Tasnifi, İradeler, Maliyeden Müdevver Defterler, Yıldız Defterleri, Dahiliye Nezareti Belgeleri, Hariciye Nezareti Belgeleri, Hatt-ı Hümayunlar, Meclis-i Vala Evrakı, Sadaret Mektubî Kalemi, Meclis-i Vükela Evrakı, Şura-yı Devlet Evrakı, Bab-ı Ali Evrak Odası, İbnülemin Evrakı, Hazine-i Hassa Evrakı, Maarif Nezareti Belgeleri gibi on beş defter dikkate alınarak bunlarla alakalı birer adet örnekle sınırlandırılmıştır.

1. Bab-1 Ali Evrak Odası

Sadaret'in diğer nezaret ve devlet daireleri ile yaptığı bütün resmî yazışmalar bu merkezden tanzim ve idare edilirdi. Bâb-1 Âli Evrak Odası H. 24 Şevval 1277/M. 5 Mayıs 1861 tarihli bir nizamname ile kurulmuştur.

Bu fona ait belgeler muntazam tertip edilmiş dosyalar halinde olup 350.000 adet belgeyi

1 ÖZTÜRK, İsmail, "Türkiye'de Halı ve Kilimciliğin Kaymakları, Kaynakçası ve Terminolojisine İlişkin Sorunlar", Uluslararası IV. Türk Kültürü Kongresi Bildirileri, Ankara, 4-7 Kasım 1997.

2 AYTAÇ, Ahmet, "Başbakanlık Osmanlı Arşivi'nde Konya El Dokumacılığı İle Alakalı Belgelere Dair", S. Ü. Selçuklu Arş. Mrk., II. Uluslararası Türk El Dokumacılığı (Tekstil) Kongresi Bildirileri, Konya, 14-15 Mayıs 2009, s. 41-50.

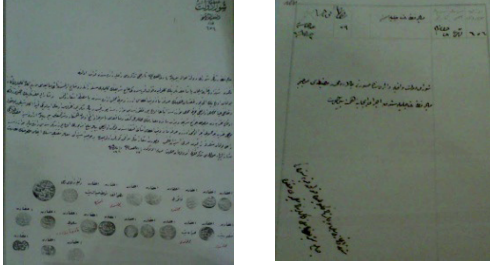
3 İNALCIK, Halil, "Osmanlı Pamuklu Pazarı, Hindistan ve İngiltere: Pamuk Rekabetinde Emek Maliyetinin Rolü", ODTÜ Gelişme Dergisi, Türkiye İktisat Tarihi Üzerine Araştırmalar II, 1979-1980 özel sayı, s. 12-14.

4 BARIŞTA, H. Örcün, "Halı Sanatının Bazı Azeri, Türkmen, Kırgız ve Kazak Örnekleriyle Benzerliklerine Dair", 3. International Symposium Azerbaijan Carpet And Traditional Applied Arts, Ministry of Culture of the Republic of Azerbaijan, Baku-Elm-2005, s.102.

ihtiva eder⁵.

Örnek:

Fotoğraf 1. - 2.

Bâb-ı Âli Evrak Odası, 221 dosya, 16547 gömlek numaralı, 1892 tarihli belgede “Şehzade Gazi Süleyman Paşa'nın Gelibolu'da Kavak karyesindeki cami' -i şerif kilimlerinin tamir edilmesi”nden bahsedilmektedir.

2. Cevdet Tasnifi

Muallim Cevdet'in öncülüğünde oluşturulan komisyonca yapılan tasniftir. 1932-1937 yıllarında konulara göre bir tasnif yapılmıştır. Miladi 1553-1904 tarihlerini içeren Adliye, Askeriye, Bahriye, Belediye, Dâhiliye, Darphane, Evkaf, Eyalet-i Mümtaze, Hariciye, İktisat, Maarif, Maliye, Nafia, Sıhhiye, Saray, Tımar ve Zaptiye bölümlerinden oluşmaktadır.

Örnek:

Fotoğraf 3. - 4.

Cevdet Tasnifi, Askeriye evrakı, 945 dosya, 41018 gömlek numaralı, 1787 tarihli belge “Cebehane için Kütahya Eyaletleri'ndeki kazalardan mübayaası müretteb olan deve kilimi, sayisane kilimi ve un çuvalından Uşak ve Denizli ahalişi zimmetlerinde kalan kısmın mübayaası ve irsalı” ile alakalıdır.

3. Dahiliye Nezareti Belgeleri

Dahiliye Nezareti'nin görev alanı içişlerine müteallik konulardır. Emniyet-i Umumiye, Muhaberât-ı Umumiye, Matbuât, Heyet-i Teftişiye gibi kalemlerce işlerini yürüten Dahiliye Nezareti'nin bu birimlere ait evrak grupları, memur tayinleri, asker ve jandarma tensiki, çekirge

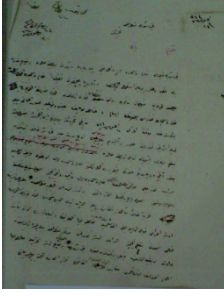
5 ANONİM, Başbakanlık Osmanlı Arşivi Rehberi, İstanbul, 2000, s. 185; AKYILDIZ, Ali, Tanzimat Dönemi Osmanlı Merkez Teşkilatında Reform, İstanbul, 1993.

Başbakanlık Osmanlı Arşivi'ndeki Bazı Fonlar Ve El Dokumacılığı İle Alakalı Belgelere Dair

istilası, sansür, çete faaliyetleri, mezhep çatışmaları, asayiş vukuatı, doğal afetler ve zarar gören ahaliye yapılan yardımlar, surre alaylarının hazırlıkları, arkeolojik kazı izinleri vb. konuları ihtiva eder⁶.

Örnek:

Fotoğraf 5.

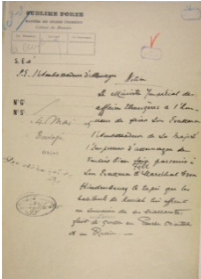
Dahiliye Tasnifi, Mektubî Kalemi evrakı, 2104 dosya, 118 gömlek numaralı, 1898 tarihli belgede “Kırşehir’e halı ve seccade ve halis boya imali için Hereke’den usta göndermek mümkün olmadığından Kayseri’den usta gönderileceği ve gerekirse usta yetiştirileceği” bildirilmektedir.

4. Hariciye Nezareti Belgeleri

Hariciye Nezareti Arşivi, Tanzimat ile birlikte teşkilatlanan Hariciye Nezareti’ne paralel olarak oluşan “merkez arşivi” ile sefaret ve konsolosluklarda teşekkül eden “taşra arşivi” olmak üzere iki grupta toplanmaktadır.

Çok az miktarda Tanzimat öncesi döneme ait evrak bulunmakla birlikte merkez ve taşra arşivlerindeki evrak, Tanzimat sonrası seksen yıllık bir dönemi kapsamaktadır. Hariciye Nezareti fonunda, siyasi, hukukî, idarî konulardaki çok önemli meselelerin yanı sıra, ticaret anlaşmaları, sefaret ve şebhenderliklerle yapılan yazışmaları içerir⁷.

Örnek:

Fotoğraf 6.

Hariciye Nezareti Tasnifi, Siyasi Kalemi, 2409 dosya, 9 gömlek numaralı, 04.05.1915 tarihli belge “Ard arda kazandığı zaferlerden dolayı Konya halkı tarafından hediye edilen halının

6 ANONİM, a.g.e., s. 238-241.

7 <http://www.devletarsivleri.gov.tr/katalog>, 12.01.2011.

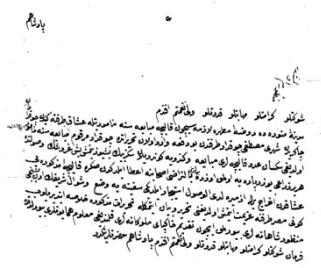

İmparator tarafından Mareşal Hindenburg'a gönderilmesi ricasıyla Almanya Sefareti'ne muhtıra⁸'yı içermektedir.

5. Hatt-ı Hümayunlar

“Hatt-ı hümayun” terim olarak padişahın el yazısını ifade eder. Padişahın emirleri olan Hatt-ı Hümayunlar, I. Mahmud'dan, II. Mahmud devri sonuna kadar olan 112 senelik dönemi ihtiva etmekle beraber, vesikaların çoğu, III. Selim ve II. Mahmud devirlerine aittir. Ancak çok az sayıda I. Mahmud'dan önceye ve II. Mahmud devrinden sonraya ait belgede vardır.

Örnek:

Fotoğraf 7.

Hatt-ı Hümayun, 1402 dosya, 56667 gömlek numaralı, 1793 tarihli belgede “Ravza-i Mutahhara için Uşak'ta yapılan kalıçelerin gönderildiği” yazmaktadır.

6. Hazine-i Hassa

Tanzimat'ın getirdiği merkezîyetçi sisteme uygun olarak padişaha ait bütün gelirler, devletin esas hazinesine aktarılmış ve karşılığında masraflar için her ay ve-tiril-mek üzere padişaha maaş bağlanması kararı alınmıştır. Başta Enderun-ı hümayûn olmak üzere sarayda çalışan tüm görevlilerin maaşları, Darphane-i Âmire'nin masrafları, Matbah-ı Âmire (sarayın her türlü yiyecek ve erzak harcamaları için yapılacak ödemeler), saray ile kasr-ı hümayûnların mefruşatı, tamirleri, padişahın isteği üzerine inşa edilecek binaların inşa masrafları, sûr-ı hümayûn ile vilâdet-i hümayûn masrafları, bendegâna verilecek hediyelerin bedelleri ve sair harcamalar, padişaha yapılan bu tahsisattan karşılanmaktaydı.

Örnek:

Hazine-i Hassa Evrakı, 22548 gömlek numaralı belgede “Veliefendi Bez Fabrikası'na alınan dokuma tezgâhlarının kurulması için yapılan masraflar”dan bahsedilmektedir.

7. İbnülemin

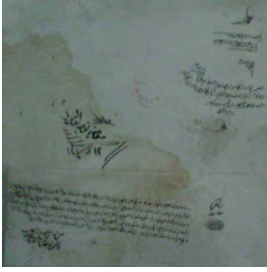
İbnülemin Mahmud Kemal'in başkanlığında kurulan tasnif heyeti, 1921 yılından itibaren belgeleri konularına göre tasnif etmiştir. İbnülemin Tasnifi 23 ana bölüm altında toplanmış olup, her konu kendi bölümü içinde kaba bir kronolojik sıra takip etmektedir.

8 Enver Paşa eliyle Mareşal Hindenburg'a hediye edilen halı.

Başbakanlık Osmanlı Arşivi'ndeki Bazı Fonlar Ve El Dokumacılığı İle Alakalı Belgelere Dair

Örnek:

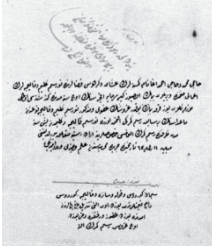
Fotoğraf 8.

İbnülemin Tasnifi, Evkaf Evrakı, 38 dosya, 4364 gömlek numaralı, 1709 tarihli belge “Musul'da ulema, sadat, mezarata vakf edilmiş olan boyahane hasılatından muhassas mahlul maaşın Muhteşem'e tevcihi hakkında Musul Kadısı Hafız Osman Efendi'nin yazdığı arz” ile alakalıdır.

8. İradeler

Hatt-ı Hümayunların devamı niteliğindedir. İrade padişah emrini ifade etmektedir. Sadaret evrakının önemli bir kısmını oluşturan iradeler; mütalâasına ihtiyaç duyulan husus hakkında padişahın emrini ihtiva eden 1839-1923 arasındaki belgelerdir.

Örnek:

Fotoğraf 9.

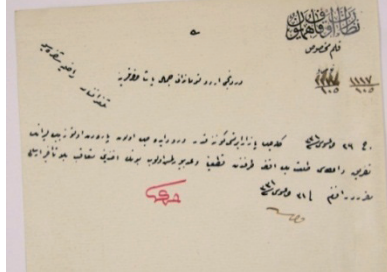
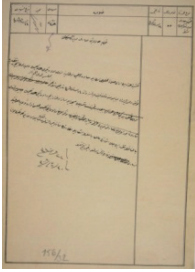
İradeler, Dahiliye Evrakı, 235 dosya, 14217 gömlek numaralı, 1850 tarihli belge “Uşak ve Gerdus imalatı olarak nevresim kalıçelerden sehm-i gümrük alınmaması hakkındaki imtiyaz müddetinin uzatılması” hakkındadır.

9. Maarif Nezareti

1261/1845 yılında önce bir Maarif Meclisi teşkil edilmiş, daha sonra da 1273 / 1857 yılında Maarif Nezareti kurulmuştur. Arşiv'de bulunan Maarif Nezareti belgelerinin içinde, Maarif Meclisi dönemine ait belgelere de rastlanmaktadır. Bu sebeple nezaret öncesine ait olmasına rağmen bir kısım belge bu fon içinde mütalâa edilmiştir.

Örnek:

Fotoğraf 10. - 11.

Maarif Nezareti Tasnifi, Mektubi Kalemî, 156 dosya, 32 gömlek numaralı, 1893 tarihli belgede “Konya İdadisi için istenen kilimlerin, meclis-i idare-i vilayetçe bedeli belirlenip, nezaretten izin alındıktan sonra satın alınması”ndan bahsedilmektedir.

10. Maliyeden Müdevver

Tapu tahriri defterlerini özelliklerini taşır. Maliye Bakanlığı’ndan 1945 yılında yığın halinde devralınan 26.000’e yakın defterin tasnifidir. Muhtelif maliye kalemlerine ait defterler olduğu gibi, arazi tahriri, saray, yeniçeri vs. gibi diğer cins defterleri de kapsamaktadır¹⁰.

Örnek:

Fotoğraf 12.

Maliyeden Müdevver Evrakı, 13211 gömlek numaralı belge “... Selanik’den Londra sergisine gönderilecek kalıçe esmanı, aşar ihalat vesair hususat-ı maliyeye dair mülhakkattan mevru devair-i merkezîyeden muamelenin evrakının tarih ve numarası ve envai ve mevaddı ve sevki tarihini ve muamelata dair kalem sıra numarasıyla yapılan kayıtları muhtevi evrak kayıt defteri”dir.

11. Meclis-i Vala Evrakı

Meclis-i Vala tarafından Sadaret’e takdim edilen mazbatalar, Sadaret adına Meclis-i Vala tarafından çeşitli makamlara yazılan tahrirat ile tezkire-i samîler ve Sadaret ile Meclis-i Vala arasındaki yazışmalara ait belgeler bu evrakı oluşturur.

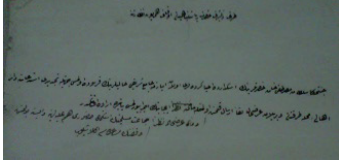
9 AYTAÇ, Ahmet; BÜYÜKKAYAER K., Birsen, a.g.b., s. 41-50.

10 ANONİM, Başbakanlık Osmanlı Arşivi Rehberi, İstanbul, 2010, s. 266.

Başbakanlık Osmanlı Arşivi'ndeki Bazı Fonlar Ve El Dokumacılığı İle Alakalı Belgelere Dair

Örnek:

Fotoğraf 13.

Meclis-i Vala Evrakı, 463 dosya, 11 gömlek numaralı, 1864 tarihli belge “Ayazma Cami-i Şerifi halılarının tamiri” hakkındadır.

12. Meclis-i Vükela Mazbataları

Meclis-i Vükela; sadrazamın riyâseti altında şeyhülislâm ile nâzırlardan mürekkep olan ve devletin iç ve dış siyasetinde ve mühim işlere müteallik hususlar hakkında karar veren meclisin adıdır. Bu meclise, “Meclis-i Has” veya “Meclis-i Hass-ı Vükela”da denirdi ki bugünkü manada “Bakanlar Kurulu” demektir.

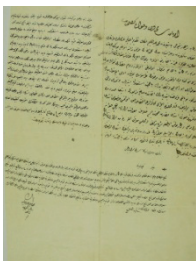
Örnek:

Meclis-i Vükela Mazbataları Defterleri, 119 Dosya, 49 Gömlek Numaralı, 1326 Tarihli Belge “Uşak'ta bulunan üç adet halı fabrikasına yönelik tecavüzatın tahkikiyle olaya sebep olanlar hakkında gerekli muamelenin icrası” hakkındadır.

13. Sadaret Mektubî Kalemi Belgeleri

Sadrazam tarafından çeşitli makam ve kişilere yazılan resmi mektuplar ve önemli işlere ait emirler bu kalem tarafından yazılır ve kalemi “Mektubî Efendi” adı verilen sadrazam mektupçusu yönetirdi. Sadaret'in İstanbul'daki nezaret ve dairelerle yaptığı yazışmalar ve taşrada bulunan mülkî, askerî, adlî her türlü resmi makama yazılan ve bu makamlardan gelen şukka, kâime, mazbata, ilâm ve mektuplar bu kalemedir¹¹.

Örnek:

Fotoğraf 14.

Sadaret Mektubî Kalemi Evrakı, 220 Dosya ve 82 Gömlek Numaralı 1861 Tarihli Belge “Mültezim Fertekli Mehmed Ağa'nın Sarraf Zanyaoğlu Yorgi'ye kefaletten vaki borcunun vekilince kökboyası tarlasının satılarak tahsil edilmesi istenmesi üzerine beliren anlaşmazlığın

11 <http://www.devletarsivleri.gov.tr/katalog.12.01.2011>.

Niğde'de halli" hakkındadır.

14. Şura-yı Devlet Evrakı

Şura-yı Devlet'e gelen ve giden evrak, evrak odasında, geldiği devâir ya da vilayetler itibariyle ilgili defterine hulâsaten kaydedilerek konusuna göre ait olduğu daireye gönderilirdi.

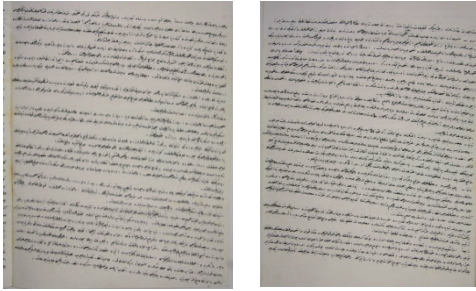
Örnek:

Şurâ-yı Devlet Evrakı, 1229 Dosya, 9 Gömlek Numaralı, 1911 Tarihli Belge "Pamuk ve ipek ile dokuma bez fabrikası inşa etmek ve işletmek üzere Mensucat-ı Osmaniye Şirketi ünvanıyla teşkil edilecek şirketin nizamnamesinin gönderildiği" ile alakalıdır.

15. Yıldız Defterleri

Abdülhamid devrinde (1876-1909) Yıldız Sarayı'nda biriken defter, belge ve gazetelerden oluşan fondur. Yıldız Arşivi'nde oluşan belgeler beş grupta ele alınmıştır.

Örnek:

Fotoğraf 15. - 16.

Yıldız Tasnifi, Mütenevvi Maruzat Evrakı, 215 Dosya, 60 Gömlek Numaralı, 1902 Tarihli Belge "Halı dokumacılığı ile şöhret bulmuş şehirlerde Konya'da olduğu gibi bir sergi açılmasının faydalı olacağına dair Konya Vilayeti'nin maruzatı" hakkındadır.

SONUÇ

Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı'nda bulunan malzemenin tamamının tasnif çalışmamış halen bitmemiştir. Ancak mevcut arşivin çoğunluğu tasnife tabi tutulup araştırmacıların hizmetine sunulmuştur.

Cevdet Tasnifi, İradeler, Maliyeden Müdevver Defterler, Yıldız Defterleri, Dahiliye Nezareti Belgeleri, Hariciye Nezareti Belgeleri, Hatt-ı Hümayunlar, Meclis-i Vala Evrakı, Sadaret Mektubü Kalemi, Meclis-i Vükela Evrakı, Şura-yı Devlet Evrakı, Bab-ı Ali Evrak Odası, İbnülemin Evrakı, Hazine-i Hassa Evrakı, Maarif Nezareti Belgeleri içerisinde o döneme ait çok sayıda belge vardır. Kuşkusuz çalışmaya konu alınan fonların dışındaki evrakta da dokumalarla alakalı belgeler mutlaka var.

Dokumalarla alakalı arşiv fonlarından bir kısmını gözler önüne sermek ve bu fonlardaki

Başbakanlık Osmanlı Arşivi'ndeki Bazı Fonlar Ve El Dokumacılığı İle Alakalı Belgelere Dair

evraklardan örnek vermek adına yapılan bu araştırma ile en küçük bir meseleyi bile yazılı hale getirip saklama geleneğinin hâkim olduğu Osmanlı Devlet geleneğinde arşivciliğin ne kadar önemli olduğu dokumalar bakımından da anlaşılmış olmaktadır.

KAYNAKÇA

- AKYILDIZ, Ali, Tanzimat Dönemi Osmanlı Merkez Teşkilatında Reform, İstanbul, 1993.
- ANONİM, Başbakanlık Osmanlı Arşivi Rehberi, İstanbul, 2010, s. 266.
- ANONİM, Başbakanlık Osmanlı Arşivi Rehberi, İstanbul, 2000, s. 185.
- AYTAÇ, Ahmet, “Başbakanlık Osmanlı Arşivi'nde Konya El Dokumacılığı İle Alakalı Belgelere Dair”, S. Ü. Selçuklu Arş. Mrk. II. Uluslararası Türk El Dokumacılığı (Tekstil) Kongresi Bildirileri, Konya, 14-15 Mayıs 2009, s. 41-50.
- BARIŞTA, H. Örcün, “Halı Sanatının Bazı Azeri, Türkmen, Kırgız ve Kazak Örnekleriyle Benzerliklerine Dair, 3. International Symposium Azerbaijan Carpet And Traditional Applied Arts, Ministry of Culture of the Republic of Azarbaijan, Baku-Elm-2005, s.102.
- İNALCIK, Halil, “Osmanlı Pamuklu Pazarı, Hindistan ve İngiltere: Pamuk Rekabetinde Emek Maliyetinin Rolü”, OTDÜ Gelişme Dergisi, Türkiye İktisat Tarihi Üzerine Araştırmalar II, 1979-1980 özel sayı, s. 12-14.
- ÖZTÜRK, İsmail, “Türkiyede Halı ve Kilimciliğin Kaymakları, Kaynakçası ve Terminolojisine İlişkin Sorunlar”, Uluslararası IV. Türk Kültürü Kongresi Bildirileri, Ankara, 4-7 Kasım 1997.
- <http://www.devletarsivleri.gov.tr/katalog>, 12.01.2011.
- <http://www.devletarsivleri.gov.tr/katalog>.12.01.2011.